

Cybulko, Zofia

Krypno. Z dziejów kościoła parafialnego

"Biuletyn Konserwatorski Województwa
Białostockiego", 2, 1996, s. 35-52

Zdigitalizowano w ramach projektu pn. Budowa platformy "Podlaskie Czasopisma Regionalne", dofinansowanego z programu „Społeczna odpowiedzialność nauki” Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego (umowa SONB/SP/465121/2020).

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Udostępniono do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ZOFIA CYBULKO

Krypno. Z dziejów kościoła parafialnego

Krypno leży 30 km na północny zachód od Białegostoku przy dawnym trakcie królewskim wiodącym z Krakowa przez Tykocin do Knyszyna i dalej do Grodna i Wilna. Po zachodniej stronie tego traktu, na niewielkim wzniesieniu, stoi kościół p.w. Narodzenia Najświętszej Marii Panny. Obecnie jest to świątynia parafialna. Do 1905 roku była filią kościoła knyszyńskiego.

Kościół krypniński to także sanktuarium maryjne — miejsce pielgrzymowania wiernych z archidiecezji białostockiej i spoza niej.

Kult Matki Bożej, związany ze słynącym łaskami obrazem Madonny z Dzieciątkiem, trwa co najmniej od XVII wieku.¹ Szczególnie licznie przybywają pielgrzymi do Krypna 8 września w uroczystość Narodzenia NMP. Od wieków modlą się „chodząc po ofierze”, tj. obchodzą dookoła ołtarz z cudownym obrazem i kościół, niosąc zapalone świece i woskowe wota.

Od 1821 roku uroczystość Narodzenia NMP — odpust Matki Bożej Siewnej — obchodzi się w połączeniu z 40-godzinnym nabożeństwem.² W okresie międzywojennym, po wybudowaniu kapliczek wokół kościoła, wprowadzono zwyczaj odprawiania procesji, ze świecami i kopią cudownego obrazu, po drózkach Siedmiu Boleści Matki Bożej.³

Znaczne ożywienie ruchu pielgrzymkowego nastąpiło w ostatnim dziesięcioleciu, po koronacji cudownego obrazu papieskimi koronami. Aktu koronacji w dniu 8 września 1985 roku dokonał prymas Polski, ks. kardynał Józef Glemp w obecności tysięcy pielgrzymów.

Krypno w świadomości przyjezdnych, a nawet części mieszkańców, funkcjonuje jako jedna wieś. Tymczasem tworzą ją dwie osady, pierwotnie oddalone od siebie o około 1 km, założone w różnym czasie i na odrębnych zasadach. Przez lata obie wsie się rozrosły i praktycznie połączyły w jedną, a odrębność pozostała w oficjalnych nazwach: Krypno Wielkie i Krypno Kościelne.

Początki osady o nazwie Krypno związane są z kolonizacją puszczy królewskiej i sięgają XV wieku, a być może nawet odleglejszych czasów. Legenda głosi, że przy istniejącym już wówczas trakcie królewskim, w sąsiedztwie wzgórza, na którym wznosi się obecnie kościół, znajdowała się studnia, przy której

pójo no królewskie konie podczas przemarszów z Korony na Litwę i z powrotem.⁴ W 1508 roku król Zygmunt I przekazał tę część swoich dóbr Radziwiłłom. Jeden z nich, Mikołaj zwany też „Amor Poloniae”, wojewoda wileński, ufundował w 1520 roku w Knyszynie kościół parafialny i uposażył go w 12-włókowe beneficjum. Połowę tego obszaru stanowiły grunty kryptniańskie położone 4 km na południe od Knyszyna.⁵ Tym samym poddani książęcy stali się poddanymi proboszcza knyszyńskiego, a wieś otrzymała nazwę Krypno Kościelne.

W owym czasie Krypno Wielkie (dawniej zwane Królewskim) jeszcze nie istniało. Osadzenie wsi nastąpiło w czasie reformy włócznej, zapewne wskutek działalności Piotra Chwalczewskiego⁶, który w latach 1554-1564 zakładał liczne wsie na terenie starostwa knyszyńskiego, od roku 1528 ponownie stanowiącego królewszczyznę.

Krypno Królewskie zlokalizowano na południe od Krypna Kościelnego, za strumykiem — dopływem rzeki Jaskranki, obecnie rowem melioracyjnym, wzdłuż traktu Knyszyn — Tykocin. Wieś otrzymała charakterystyczny dla pomiaru włócznej układ przestrzenny w formie regularnego czworoboku, określonego od północy i południa drogami do pól, a od wschodu i zachodu drogami zagumiennymi. Siedliska, w kształcie wydłużonych prostokątów, wytyczono po obu stronach traktu. W Krypnie Wielkim układ szeregowy zachował się do dzisiaj i nadal jest czynnikiem decydującym o kształcie wsi.

Krypno Kościelne, stanowiące beneficjum, a więc obszar kościelny, nie podlegało reformie królewskiej, dlatego jego układ przestrzenny nie jest tak regularny, przede wszystkim brak tu dróg zagumiennych.

Nie wiadomo dokładnie kiedy wzniesiono w Krypnie Kościelnym pierwszy kościół. Najstarsze wzmianki źródłowe pochodzą z XVII wieku.⁷ Wynika z nich, że pierwszą świątynię filialną wybudowano przed 1669 rokiem, a może nawet przed 1636. Ta ostatnia data wskazywałaby na ks. Pawła Siuchnickiego, proboszcza knyszyńskiego, jako ewentualnego fundatora budowli. Protokół wizytacyjny z 1731 roku wspomina, że kościół ten wybudował proboszcz knyszyński *dla dogodności swojej rezydencji*.⁸ Niektórzy badacze uważają, że zanim zbudowano w Krypnie kościół, istniała tu już kaplica, starsza być może od kościoła knyszyńskiego (fundacji Mikołaja Radziwiłła, 1520), a nawet sugerują, że istnienie kaplicy przyczyniło się do nadania beneficjum właśnie na terenie Krypna.⁹

O wyglądzie XVII-wiecznego kościoła kryptniańskiego wiadomo niewiele. Był to obiekt drewniany, wykonany przez cieśle ze wsi Peńskie¹⁰, zapewne nieduży, orientowany. Z całą pewnością był konsekrowany.¹¹ Konsekracja mogła się odbyć nawet już w 1636 roku podczas potwierdzenia konsekracji kościoła knyszyńskiego lub też w roku 1674 w czasie wizytacji parafii knyszyńskiej przez ks. biskupa Mikołaja Słupskiego, sufragana wileńskiego.¹²

Świątynia, przy której znajdował się cmentarz grzebalny¹³, nie była zabezpieczona żadnym funduszem, a dochody na jej utrzymanie pochodziły głównie z ofiar pątników.¹⁴ Przypuszczać należy, że w związku z brakiem dochodów funduszowych wystrój i wyposażenie kościoła były raczej skromne. Mimo tego wnętrze było polichromowane, a oprócz ołtarza głównego były także dwa boczne.¹⁵ W ołtarzu głównym znajdował się słynący łaskami obraz Matki Bożej z Dzieciątkiem, wykonany na desce lipowej o wymiarach 97 cm x 63,5 cm, sklejonej z dwóch części. Wizerunek Maryi trzymającej na lewej ręce Jezusa namalowano techniką temperową na gruncie wapiennym, prawdopodobnie w końcu XVI lub na początku XVII wieku.¹⁶ Autor, dokładny czas powstania dzieła oraz okoliczności przywiezienia obrazu do Krypna pozostają nieznane.¹⁷ Ikonografia wskazuje na podobieństwo

1. Krypno Kościelne, kościół parafialny
pw. Narodzenia NMP,
widok od południowego wschodu.
Fot. Jerzy Szandomirski, 1996

2. Krypno Kościelne, kościół parafialny
pw. Narodzenia NMP,
widok od zachodu.
Fot. Jerzy Szandomirski, 1981

3. Krypno Kościelne, kościół parafialny
pw. Narodzenia NMP,
widok od zachodu.
Fot. Jerzy Szandomirski, 1996

4. Krypno Kościelne, kościół parafialny
pw. Narodzenia NMP,
wnętrze nawy głównej.
Fot. Andrzej Stasiak, 1981

z wizerunkiem Matki Bożej Śnieżnej (XII-XIII wiek) z bazyliki Matki Bożej Większej w Rzymie.¹⁸

W ołtarzach bocznych znajdowały się, malowane na płótnie, obrazy św. Katarzyny Aleksandryjskiej i św. Stanisława Kostki.¹⁹

Pierwszy kościół był co najmniej dwukrotnie odnawiany. W końcu XVII wieku, z inicjatywy ks. Stefana Karlińskiego²⁰, proboszcza knyszyńskiego, odnowiono polichromie. Ponownie odnowiono kościół w latach 20-tych XVIII wieku (ok. 1722 roku) przy okazji odbudowy kościoła knyszyńskiego, po pożarze w roku 1710. Prowadzone wówczas roboty nadzorował ks. proboszcz Stefan Baranowicz, a wskazówek udzielał ks. biskup Maciej Ancuta wizytujący w tym czasie parafię knyszyńską.²¹ Zakres przeprowadzonych wówczas prac nie jest jednak znany. Być może właśnie wtedy Dziekoński, szlachcic ze wsi Peńskie, ufundował jako wotum do cudownego obrazu srebrną koszulkę, korony i berło.²²

Pierwszy kościół przetrwał ponad sto lat. W II połowie XVIII wieku był już jednak bardzo zniszczony. Ówczesny proboszcz knyszyński, ks. Antoni Wacław Betański²³, zdecydował się nie przeprowadzać remontu. Stary kościół rozebrał, a w jego miejsce wybudował nowy, także drewniany.

O drugiej świątyni wiemy już znacznie więcej. Wzniesiono ją ok. 1770 roku na planie prostokąta o wymiarach 22,5 m x 8,6 m i wysokości 8 m. Była to budowla orientowana. Ściany wykonano w konstrukcji wieńcowej i oszalowano z zewnątrz deskami. Dwuspadowy dach pokryto gontem, zwieńczono sygnaturką. Budynek miał osiem okien, dwoje drzwi dwuskrzydłowych i cztery jednoskrzydłowe. Posadzkę wykonano z cegły. We wnętrzu, nakrytym płaskim stropem z deskową powalą, znajdowały się trzy ołtarze, przeniesione zapewne z poprzedniego kościoła. W głównym umieszczono obraz Matki Bożej z Dzieciątkiem, a w bocznych św. Katarzyny Aleksandryjskiej i św. Stanisława Kostki. W kościele znajdował się także chór z niewielkimi organami oraz ambona „zwykłej stolarskiej roboty”. Świątynia była już wówczas dostatecznie wyposażona w naczynia i szaty liturgiczne.²⁴

Obok kościoła stała drewniana dzwonnica z parą dzwonów — jeden o wadze 144 kg, a drugi 96 kg.²⁵

Na początku XIX wieku cmentarz przykościelny ogrodzono kamiennym murem, a w 1820 roku obsadzono drzewami. W tym czasie czynny był już także nowy cmentarz grzebalny, założony prawdopodobnie po 1795 roku wskutek zarządzenia władz pruskich, zlokalizowany na północny zachód od kościoła.²⁶ Z innych zabudowań przykościelnych odnotowano wówczas niewielki dom mieszkalny oraz karczmę w pobliżu strumyka, przy drodze do Krypna Wielkiego.

W 1825 roku ks. proboszcz Mateusz Jakub Kisielewski zakupił nowe obrazy do ołtarzy bocznych. Dotychczasowe, przeniesione z poprzedniego kościoła, były już zapewne zniszczone. W miejsce obrazu św. Stanisława Kostki ks. Kisielewski zakupił obraz Przemienienia Pańskiego.²⁷

W 1842 roku władze carskie skonfiskowały majątek parafii knyszyńskiej, w tym oczywiście także krypniańskie beneficjum, i zmieniły nazwę wsi na Po-świątne. W zamian parafia otrzymała 33 dziesięciny ziemi, z tego 22 na terenie Krypna.²⁸ Proboszczem w Knyszynie był wówczas ks. Wojciech Jabłoński.²⁹ Pod jego nadzorem przeprowadzono w 1849 roku remont kościoła. Zakres wykonanych prac był dość znaczny: wymieniono pokrycie dachowe z gontu na dachówkę, przebudowano sygnaturkę, nakrywając ją kopulastym hełmem zakończonym krzyżem; dotychczasową ceglana posadzkę zastąpiono drewnianą podłogą; wykonano nową powalę; chór wyposażono w 6-głosowe organy; ustawiono

nowy, czwarty ołtarz, z obrazem Matki Bożej Różańcowej namalowanym na płótnie.³⁰ Pracami objęto także otoczenie kościoła. Wzniesiono nową, murowaną dzwonnicę, której dach przykryto dachówką oraz naprawiono mur cmentarny — od zachodu, północy i południa kamienie ułożono „na mech”, a od wschodu, tj. od ulicy, „na wapno”.³¹

Drugi kościół krypniański także przetrwał ponad sto lat. Po powstaniu styczniowym był już jednak w złym stanie, ale wówczas było bardzo trudno o pozwolenie na budowę, czy nawet na remont. Mieszkańcom Krypna udało się uzyskać pozwolenie na budowę, choć w sposób dość niespodziewany. 1 marca 1881 roku zginął car Aleksander II. Jego następcą został syn Aleksander III. Do niego wystosowano podanie z prośbą o pozwolenie na budowę kaplicy dla uczczenia pamięci zmarłego cara. Zobowiązano się także do wmurowania, nad wejściem do niej, marmurowej tablicy³² z wyrazami wdzięczności za zniesienie pańszczyzny. Pozwolenie uzyskano stosunkowo szybko, jeszcze w tym samym 1881 roku, i to w sytuacji, gdy spodziewano się raczej, że rząd carski może nawet zamknąć świątynię, ponieważ kościołowi groziło zawalenie.³³

Jeszcze przed końcem 1881 roku rozebrano stary kościół³⁴ i przystąpiono do budowy nowego. Pracami budowlanymi kierował ówczesny proboszcz knyszynski ks. Adam Słomiński.³⁵ Spośród parafian powołano komitet budowy kościoła. Ogromny wkład wnieśli Krasińscy herbu Ślepowron, z dworu w pobliskim Knyszynie, zwłaszcza Róża z Potockich, wdowa po Władysławie, synowa poety Zygmunta Krasińskiego, która ofiarowała cegłę, wapno i drewno.³⁶ Mając pozwolenie, materiały oraz część funduszy, zdecydowano się nie zamawiać projektu kościoła, a skorzystać z już gotowego. Wybrano projekt Feliksa Nowickiego wykonany w 1878 roku dla parafii grajewskiej (diecezja łomżyńska). Kościół parafialny w Grajewie, wznoszony według tego projektu, był już wówczas w ostatnim etapie realizacji (1878-1882).³⁷

Feliks Nowicki (1840-1920), absolwent Akademii Sztuk Pięknych w Petersburgu, był wówczas budowniczym gubernialnym łomżyńskim.³⁸ Wybór jego projektu okazał się wyjątkowo trafny. Architekt wykorzystał wzory gotyckie i romańskie, które po 1863 roku zdobyły w polskim budownictwie kościelnym szczególne uznanie. Architekturę popowstaniową, umiejętnie łączącą obie te tendencje, niektórzy znawcy przedmiotu określają jako *styl przejściowy*, ewoluujący później w formy *gotyku wiślano-bałtyckiego*.³⁹

Krzysztof Antoni Jabłoński z Politechniki Białostockiej wymienia, poza kościołem w Krypnie, także kościół w Wasilkowie („stary”, Przemienienia Pańskiego, 1880-1883) i w Niewodnicy Kościelnej (św. Antoniego Padewskiego, 1884-1889) jako przykłady budowli wzniesionych w stylu przejściowym w okolicach Białegostoku.⁴⁰

Trzeci, istniejący do dzisiaj, kościół p.w. Narodzenia Najświętszej Marii Panny w Krypnie wzniesiono w latach 1881-1885 na niewielkim wzniesieniu, po zachodniej stronie drogi Knyszyn — Tykocin, w miejscu dwóch poprzednich.

Świątynię zbudowano z cegły. Otynkowano. Konstrukcję dachową i stolarkę wykonano z drewna, a sklepienie z cegły. Dach pokryto blachą.

Nie orientowaną budowlę wzniesiono na planie prostokąta o wymiarach 40 m x 20 m i wysokości 13 m z pentagonalną absydą od zachodu i czworoboczną wieżą od wschodu. Wybudowano tym samym kościół dwukrotnie większy od poprzedniego, XVIII-wiecznego. Nadano mu formę trójnawową z wyodrębnionym, dwuprzęsłowym prezbiterium zamkniętym trójbocznie oraz czteroprzęsłowymi nawami, z prostokątną kaplicą od północy prezbiterium i zakrystią od po-

łudnia. W przyziemiu wieży umieszczono czworoboczną kruchtę z wejściem głównym na osi oraz dwoma niewielkimi pomieszczeniami obok (w południowym wejściu na wieżę). Bazylikowy korpus z łukami przyporowymi, nieco niższe prezbiterium i wieża nadały bryle rozczłonkowaną formę. Nawę główną oraz prezbiterium nakryto dachem dwuspadowym przechodzącym nad absydą w wielopołaciowy, natomiast nawy boczne dachami pulpitowymi przechodzącymi nad kaplicą i zakrystią w łamane wielopołaciowe. Dominującą w bryle trójkondygnacyjną wieżę nakryto oktagonalnym hełmem zakończonym krzyżem osadzonym w kuli. Elewacje oskarpowano — w nawach bocznych wykonano przypory proste, natomiast w prezbiterium, w narożach kaplicy i zakrystii oraz w wieży przypory dwuskokowe. Wieżę w fasadzie nieco wysunięto, w jej przyziemiu umieszczono zamknięty półkoliście kolumnowy portal, a nad nim wąski gzyms i fryz arkadkowy. Nieco wyżej osadzono półkoliście zamknięte okno, ujęte arkadą, a nad nim triforium, fryz arkadkowy, gzyms i parzyste, zakończone półkoliście przezrocza. Otwory wejściowe do naw bocznych wykonano w formie dwulucznnej, natomiast okienne — w nawie głównej, prezbiterium oraz w kaplicy i zakrystii zamknięto półkoliście i ujęto w profilowane obramienia, a w nawach bocznych oraz w kaplicy i zakrystii od strony zachodniej otrzymały formę kolistą, także w profilowanych obramieniach.

Wewnątrz nawę główną otwarto do bocznych półkolistymi arkadami. Na filarach arkad umieszczono pilastry dźwigające uproszczone belkowanie i gurdy sklepienia. Prezbiterium wydzielono łukiem tęczowym. Sklepieniom nadano formę kolebkowo-żebrową. W kaplicy i zakrystii zrobiono strop płaski. Chór muzyczny podsklepiono krzyżowo i wsparto na filarach między którymi umieszczono półkolistą arkadę na osi. Niższym przejściem bocznym nadano formę prostokątną. Nad nimi wykonano koliste przezrocza.

Niejednorodny wystrój wnętrza realizowano etapami. Do kaplicy przy prezbiterium przeniesiono z poprzedniego kościoła klasycystyczny, drewniany ołtarz Matki Bożej Różańcowej wykonany w 1849 roku⁴¹. Z czasu budowy kościoła, a więc z ok. 1885 roku, pochodzi neobarokowy ołtarz główny i ambona, także o cechach neobarokowych.⁴²

Ołtarz główny dwukondygnacyjny z obejściem, architektoniczny. Drewniany, polichromowany i złożony. Jego formę określa para dwukondygnacyjnych ryzalitów podtrzymujących półkolistą arkadę zakończoną frontonem. W niszy arkady umieszczono mensę w kształcie sarkofagu, ustawioną na trójstopniowym podium. Nad nią prostopadłościennie, dwukondygnacyjne cyborium z arkadą na osi, ujętą w parę zdwojonych pilastrów z głowicami kompozytowymi. W drugiej kondygnacji, w arkadzie, zawieszono słynący łaskami obraz Matki Bożej z Dzieciątkiem, w złożonej, XVIII-wiecznej ramie, ozdobiony srebrną koszulką i koronami oraz berłem z tego okresu. Obraz datowany na XVI względnie początek XVII wieku znajdował się także w dwóch poprzednich kościołach krypniańskich.

W zwieńczeniu cyborium osadzono krucyfiks.⁴³ W dolnej kondygnacji ryzalitów wykonano zamknięte półkoliście otwory do obejścia ołtarza. W drugiej kondygnacji natomiast, w półkoliście zamkniętych niszach, ustawiono pełnoplastyczne rzeźby apostołów św. Piotra i Pawła, ujęte parą kolumn kompozytowych podtrzymujących belkowanie dźwigające tralkową balustradę zakończoną profilowanym gzymsem. Nad nim sześć symetrycznie umieszczonych gorejących waz oraz medaliony z mariogramami. Ryzality zwieńczono wolutami z płaskorzeźbioną dekoracją o ornamencie roślinnym oraz parą rzeźbionych putt. Tympanon obwiedziono profilowanym gzymsem i fryzem ząbkowym oraz zwieńczono krzyżem. W polu głównym umieszczono rzeźbę przedstawiającą gołębicę.

Nadwieszoną ambonę, drewnianą i polichromowaną, umieszczono przy południowej ścianie prezbiterium od strony nawy. Kosz w kształcie czaszy z wydatnym wybrzuszeniem przechodzącym w pełną balustradę, z płasko rzeźbioną dekoracją z kwiatów akantu, zakończono wydatnie profilowanym pulpitem. Baldachim w formie wycinka kuli z profilowaniem od dołu, połączono z korpusem parą rzeźbionych żłobkowanych półkolumn z głowicami korynckimi. Na baldachimie umieszczono pełnoplastyczną, być może późnogotycką⁴⁴ rzeźbę Madonny z Dzieciątkiem, ustawioną na profilowanym cokole.

Z funduszy parafialnych, staraniem ks. Adama Słomińskiego, odlano w 1885 roku w Fabryce Dorożyńskiego w Węgrowie dwa dzwony o wadze 750 i 320 kg.⁴⁵ O trzecim, zamontowanym wówczas w wieży, z napisem „ANNO 1620” nic bliższego nie wiadomo.

Z 1895 roku pochodzą dwa analogiczne ołtarze ustawione w zakończeniu naw bocznych, wykonane przez H. Żydoka z Warszawy⁴⁶ z gładzonych płyt, z białego, żyłkowanego marmuru inkrustowanego ciemnoszarym i czerwonym.

Ołtarze o cechach neoklasycznych, architektoniczne z prostopadłościennymi mensami i jednokondygnacyjnymi nastawami zakończono trójkątnymi frontonami, wspartymi na parze żłobkowanych kolumn zwieńczonych stiukowymi głowicami korynckimi, dźwigającymi belkowanie. W tympanonach zamontowano stiukowe płaskorzeźby przedstawiające gołębicę (w nawie północnej) i Oko Opatrzności (w nawie południowej), a nad nimi umieszczono uskrzydłone putta i krzyże. Między kolumnami wykonano półkoliste arkady, w których zawieszono obrazy na płótnie, malowane w 1925 roku: w ołtarzu nawy północnej obraz św. Katarzyny Aleksandryjskiej, a w ołtarzu nawy południowej obraz Przemienienia Pańskiego.

Jak więc widzimy, świątynię krypniańską wyposażono w niezbędne elementy wystroju, zanim została podniesiona do rangi kościoła parafialnego. Parafię w Krypcie erygował w 1905 roku ks. biskup wileński Edward Ropp. Swym zasięgiem objęła 17 wsi należących dotychczas do parafii knyszyńskiej, położonych na południe od linii kolejowej Białystok — Grajewo.⁴⁷

Okolo 1910 roku Bolesław Dołbniak z Łomży⁴⁸ wykonał neoklasyczne, piszczałkowe organy 15-głosowe o drewnianym, trójdzielnym prospekcie polichromowanym, ze złożonym ornamentem roślinnym, z częścią środkową nieco wysuniętą, wyższą, zwieńczoną trójkątnym frontonem z oprofilowanym tympanonem. Wykroje płaszczyzn piszczałkowych zakończono łukami odcinkowymi i rozczłonkowano pilastrami.⁴⁹

W dziesięć lat po erekcji parafii kościół krypniański odniósł znaczne straty wskutek I wojny światowej: wieża została zburzona, częściowemu uszkodzeniu uległy ściany, stolarka oraz organy. Rozkradziono wyposażenie kościoła — żołnierze niemieccy zrabowali obraz św. Katarzyny Aleksandryjskiej z 1825 roku, a żołnierze rosyjscy wywieźli w głąb Rosji dzwony.⁵⁰ Po zakończeniu działań wojennych kościół wyremontowano, a wieżę odbudowano. Wykonano nowe pokrycie dachowe kościoła. Odbudowano wieżę. Następnie wstawiono nową stolarkę okienną oraz naprawiono i zakonserwowano organy. Wykonano także nowe tynki elewacyjne oraz uzupełniono ubytki w otynkowaniu wnętrza. Uporządkowano otoczenie kościoła, przede wszystkim naprawiono mur cmentarny. W 1922 roku zakupiono nowy obraz św. Katarzyny Aleksandryjskiej namalowany w Wilnie przez Łucję Bałzukiewiczównę.⁵¹

Odbudowę i remont rozpoczął proboszcz krypniański ks. Paweł Grzybowski, a zakończył ks. Stefan Romanowski.⁵²

W 1931 roku staraniem ówczesnego proboszcza ks. Bonifacego Oleszczuka i prefekta ks. Henryka Wojewódzkiego⁵³ odnowiono obraz Madonny z Dzieciątkiem, zwanej Matką Bożą Pocieszenia, z ołtarza głównego. Prace wykonano metodą amatorską — szczęśliwie dotyczyły one głównie tła, które po zagruntowaniu pomalowano farbą klejową. W partiach figuralnych wykonano jedynie drobny retusz farbą olejną. Poza tym obraz „upięksono” gwiazdkami wykonanymi z brązu i szeregiem białych, szklanych kamyczków.⁵⁴

W 1934 roku proboszczem w Krypnie mianowano ks. Antoniego Walentynowicza⁵⁵, który wprowadził istotne zmiany w otoczeniu kościoła. Szeroko zakrojone prace rozpoczęto od powiększenia cmentarza przykościelnego w kierunku zachodnim, aż do drogi biegnącej przy murze cmentarza grzebalnego.⁵⁶ W ten sposób uzyskano znaczną powierzchnię na zgromadzenia pielgrzymów podczas odpustu Matki Bożej Siewnej, zwłaszcza że w 1937⁵⁷ roku dobudowano do prezbiterium kaplicę Matki Bożej, w której umieszczono kopię cudownego obrazu i odprawiano nabożeństwa odpustowe. Przeprowadzono także gruntowny remont muru cmentarnego, a w części powiększonej wykonano ogrodzenie. Prawdopodobnie wówczas wmurowano w ogrodzenie cmentarza przykościelnego, przy furcie od strony plebanii, fragmenty dwóch płyt (marmurowej i granitowej) pochodzące, jak twierdził ks. Walentynowicz, z dawnego sarkofagu króla Zygmunta Augusta, stojącego na knyszyńskim rynku do 1824 roku.⁵⁸

Kaplica (ołtarz polowy) zmieniła sylwetę kościoła w sposób dość istotny, można nawet powiedzieć, że ją nieco „oszczędził”. Wymurowano ją z cegły i otynkowaną. Nakryto dwuspadowym dachem. Wzniesiono ją na planie kwadratu, o ścianach ujętych pilastrami podtrzymującymi wąski, profilowany gzyms i fryz arkadkowy. Ściany przepruto dużymi otworami okiennymi zakończonymi półkoliście. Otwór wejściowy, także zakończony półkoliście, umieszczono na osi od zachodu. Poprzedzono go kilkustopniowymi, betonowymi schodami.

W latach 30-tych z inicjatywy ks. Walentynowicza wzniesiono na terenie cmentarza przykościelnego siedem kubaturowych kapliczek — drogę Siedmiu Boleści Matki Bożej. Stacje ustawiono wzdłuż muru cmentarnego — trzy pierwsze od strony południowej, czwartą od zachodniej (na osi kościoła), a trzy ostatnie od strony północnej. Przy stacji szóstej pobudowano murowaną kostnicę na planie prostokąta z dwuspadowym dachem pokrytym dachówką.⁵⁹

Każda kapliczka nawiązuje do innego stylu architektonicznego. Wszystkie są otwarte do cmentarza przykościelnego. Wewnątrz zawieszono obrazy na płótnie w drewnianych, profilowanych ramach, przedstawiające sceny z życia Jezusa i Maryi. Autorzy obrazów nie są dotychczas znani. W latach 50-tych zastąpiono je nowymi, które także obecnie znajdują się w kapliczkach.

W czasie II wojny światowej kościół krypniński poniósł szczególnie dotkliwe straty, zwłaszcza podczas walk latem 1944 roku, gdy znalazł się na linii frontu. Zniszczeniu uległ wówczas prawie w 100% dach kościoła wraz z więźbą dachową, a częściowo nawet sklepienia. Zburzona została górna część wieży. Pożar strawił stolarkę, drewniane sprzęty, szaty liturgiczne i naczynia, uszkodził organy i dzwony. Zniszczeniu uległo ogrodzenie cmentarza przykościelnego i kapliczki Matki Bożej Bolesnej.

Uszkodzony został także obraz Matki Bożej Pocieszenia — klejnot tego sanktuarium. Na policzku Matki Bożej powstało dość wyraźne wykruszenie i wygniecenie gruntu spowodowane odłamkiem pocisku.⁶⁰

Po wojnie proboszczem w Krypnie mianowano ks. Edwarda Godlewskiego i to on, wraz z ks. Augustynem Flejszerem, dźwigał główny ciężar odbudowy.

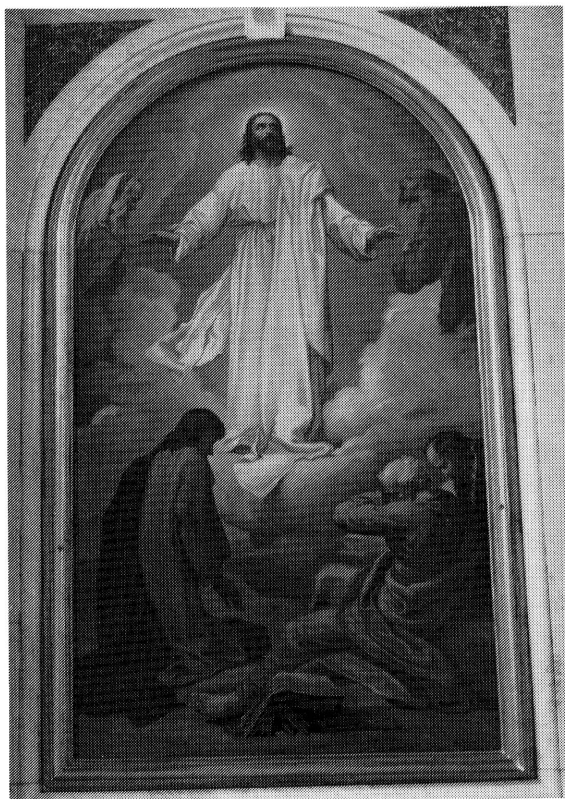
5. Krypno Kościelne, kościół parafialny
pw. Narodzenia NMP,
wnętrze, rzeźba Madonny z Dzieciątkiem,
prawdopodobnie późnogotycka.
Fot. Jerzy Szandomirski, 1996

Sprawą najpilniejszą było zabezpieczenie dachu. Zanim zakupiono blachę cynkową, przykryto go prowizorycznie słomą. Odbudowano wieżę, ale nie wykonano jej pełnej rekonstrukcji i w konsekwencji wieża jest niższa od pierwotnej, przez co zmieniły się nieco proporcje świątyni — straciła na lekkości i strzelistości.⁶¹ Hełm wieży pokryto blachą wycinaną w kwadraty. Wstawiono nowe okna, uzupełniono ubytki w drzwiach wejściowych fasady, a drzwi do nawy północnej wymieniono na nowe. Uzupełniono tynki. Odnowiono wnętrze. Wyremontowano kapliczki oraz ogrodzenie cmentarza przykościelnego. W ostatnim etapie odbudowy wykonano nowe, drewniane ławki i konfesjonały. Około 1954 roku artysta malarz z Białegostoku Włodzimierz Wasilewicz⁶² namalował obraz Przemienienia Pańskiego do ołtarza w nawie północnej, który zastąpił poprzedni, namalowany jeszcze w 1825 roku. Włodzimierz Wasilewicz namalował też w połowie lat 50-tych większość obrazów do kapliczek Matki Bożej Bolesnej, które zastąpiły zniszczone w czasie wojny obrazy z lat 30-tych XX wieku. Twórcą pozostałych obrazów do stacji Matki Bożej był inny artysta malarz z Białegostoku, Tadeusz Bołoz.

W 1956 roku proboszczem w Krypnie mianowano ks. Jana Trochima.⁶³ Za jego kadencji wykonano w kościele znaczące prace konserwatorskie i modernizacyjne. W 1957 roku świątynię zelektryfikowano i radiofonizowano. Do nawy głównej zakupiono 5 zyrandoli. Organy przystosowano do napędu elektrycznego. W okresie od maja do lipca tegoż roku Józef Barzyński z Poznania wykonał wielobarwną polichromię wnętrza kościoła opartą na ornamentyce roślinnej i geometrycznej.⁶⁴

W 1959 roku w zakładzie Eugeniusza Felczyńskiego w Przemyslu odlano trzy nowe dzwony zharmonizowane w tonacji molowej EGH: największy o wadze 1200 kg, średni — wotum dziękczynne parafian i ks. Trochima — 700 kg i najmniejszy o wadze 350 kg. Dotychczasowe, sprowadzone prawdopodobnie z ziem

6. Krypno Kościelne, kościół parafialny
pw. Narodzenia NMP,
wnętrze, obraz Przemienienia Pańskiego
z ołtarza w nawie północnej.
Autor Włodzimierz Wasilewicz, ok. 1954 r.
Fot. Jerzy Szandomirski, 1996

odzyskanych tuż po wojnie, nie zharmonizowane ze sobą, oddano do kaplicy we wsi Góra i do kościoła parafialnego w Krośnie.⁶⁵

W 1961 roku artysta malarz z Warszawy Konstanty Tiunin przeprowadził konserwację słynącego łaskami obrazu Matki Bożej Pocieszenia z ołtarza głównego. Była to pierwsza, fachowo przeprowadzona konserwacja dzieła, poprzedzona szczegółowymi badaniami. Ich wyniki wykazały kilka warstw przemalowań zarówno postaci jak i tła, co doprowadziło w konsekwencji do pewnych odchyłeń rysunkowych i zmian w kolorystyce. W trakcie badań odkryto także pierwotny rysunek wykonany czarną kreską bezpośrednio na gruncie.

Zabiegi konserwatorskie rozpoczęto od zabezpieczenia podłoża tzn. od wyrównania wypaczonej deski i wzmocnienia jej drewnianymi wstawkami. Zdecydowano się nie usuwać temperowych przemalówek tak ze względów technicznych, jak też z uwagi na znaczne ubytki warstwy pierwotnej i zabytkowy charakter warstw wtórnych oraz ze względów kultowych. Zakres prac konserwatorskich ograniczył się do mechanicznego oczyszczenia naleciałości z tła do warstwy ornamentowej, usunięcia przemalówek olejnych w partiach figuralnych wraz z werniksem, uzupełnienia ubytków gruntu oraz wykonania i spatynowania złocień.⁶⁶

W latach 70-tych nastąpiły zmiany w wystroju: z drewna dębowego wykonano ołtarz soborowy, chrzcielnicę, sedilia, 32 ławki dębowe do nawy głównej i cztery dębowe konfesjonały.

Okolo 1975 roku przeprowadzono remont kaplicy Matki Bożej Różańcowej, którą po zakończeniu prac poświęcono ku czci św. Maksymiliana. W kaplicy odnowiono polichromię, wykonano nową, drewnianą podłogę z desek oraz ołtarz św. Maksymiliana. 15 czerwca 1975 roku poświęcił ją ówczesny administrator apostolski Archidiecezji w Białymstoku ks. biskup Henryk Gulbinowicz.⁶⁷

W końcu lat 70-tych wymieniono instalację nagłaśniającą i odnowiono elewację kościoła.⁶⁸

Prawdopodobnie około 1980 poddano konserwacji obrazy z kapliczek namalowane dwadzieścia lat wcześniej przez Wasilewicza i Boloza. Autor i szczegółowy zakres wykonanych wówczas prac nie jest jednak znany.⁶⁹

W latach 80-tych wykonano szereg prac remontowych, konserwatorskich i inwestycyjnych, w ramach przygotowań do koronacji obrazu Matki Bożej Krypniańskiej. Rozpoczął je ks. Jan Trochim, a po jego śmierci kontynuował ks. Jerzy Raczkowski. Przygotowania zakończył ks. Henryk Hołubowski, mianowany w 1985 roku proboszczem w Krypnie.

Przed uroczystościami koronacyjnymi odnowiono kościół z zewnątrz i wewnątrz, rozbudowano plebanię i ołtarz polowy przy kaplicy Matki Bożej oraz wybudowano murowany dom parafialny po drugiej stronie ulicy, naprzeciw kościoła. Przygotowania zakończyła konserwacja cudownego obrazu, którą przeprowadziła w 1985 roku Maria Orthwein z Warszawy⁷⁰; skleiła pęknięcia desek, usunęła pociemniały retusz i stare przemalowania oraz wypunktowała drobne uszkodzenia; uzupełniła ubytki w ramie i pozłociła przetarte powierzchnie.

W 1991 roku proboszczem w Krypnie został ks. Stanisław Gniedziejko. Z jego inicjatywy przeprowadzono w latach 1992-1995 szereg prac remontowych i konserwatorskich zarówno w kościele jak i wokół niego. Będą one kontynuowane także w latach następnych. Zakres robót, technologię ich prowadzenia i użyte materiały uzgadniano z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków w Białymstoku, którego przedstawiciele prowadzili nadzór nad realizacją prac.

Projekty ołtarza polowego, stalli i zagospodarowania terenu wokół kościoła były przedmiotem szczegółowych analiz i uzgodnień służby konserwatorskiej z Archidiecezjalną Komisją Sztuki Sakralnej w Białymstoku pod przewodnictwem ks. Jana Niecieckiego.

Prace remontowe rozpoczęto w 1992 roku od naprawy muru cmentarnego, tzn. od uzupełnienia ubytków i wykonania betonowych przypór w miejscach zagrożonych wyłomem. W 1993 roku skoncentrowano się na remoncie wieży, ale jednocześnie odnowiono dach korpusu nawowego, wyremontowano parkan od ulicy i odnowiono część obrazów ze stacji Siedmiu Boleści Matki Bożej.

Wieża wymagała natychmiastowej ingerencji ze względu na nieszczelne pokrycie dachowe.

Po zdjęciu blachy okazało się, że także więźba dachowa wymaga, przynajmniej częściowej wymiany. Stwierdzono znaczne zawilgocenia i zagrzybienia w gniazdach połączeń, niewidoczne od strony wnętrza. Zużyte elementy konstrukcji dachowej wieży wymieniono na nowe, zaimpregnowane przed montażem. Przy okazji wymieniono około 80% desek podłogowych w wieży oraz oczyszczono i zabezpieczono przed korozją żelazne rusztowanie podtrzymujące dzwony. W sierpniu i wrześniu prowadzono roboty dekarские w wieży wraz z wymianą rynien. Dotychczasowe, skorodowane, były ponadto źle zamontowane, co spowodowało zamakanie ścian wieży. Aby temu zapobiec w przyszłości, zdecydowano się zamontować dwie rury spustowe wzdłuż narożników zachodniej ścianki wieży nad nawą główną. Od strony fasady rury nie są widoczne. Dach wieży pokryto blachą miedzianą ciętą w „łuski”.

Wraz z pracami dekarскими prowadzono renowację krzyża wieńczącego hełm wieży, wykonanego w 1885 roku (data u podstawy krzyża) oraz pozłociono metalową kulę, w której krzyż jest osadzony. Całość zabiegów wykonał pozłotnik z Tykocina Andrzej Malikowski. Krzyż oczyszczono mechanicznie z pozostałości

farby i rdzy, zabezpieczono farbą antykorozyjną oraz pomalowano farbą grafitową. Te same czynności wykonano przy czterech krzyżach w zwieńczeniu szczytów u podstawy hełmu. Kulę oczyszczono i pokryto złotem płatkowym. Dach nad nawami i prezbiterium pomalowano brązową farbą chlorokauczukową. Rynny i rury spustowe wykonano z blachy ocynkowanej.

Przez pół roku prowadzono prace elewacyjne wieży, polegające na zбиiciu starych tynków, oczyszczeniu powierzchni murów, wykonaniu obrutki cementowej i położeniu właściwego tynku elewacyjnego oraz pomalowaniu wieży wapnem zmieszonym z pokostem lnianym. Warto podkreślić, że ze względów konserwatorskich zdecydowano się użyć tradycyjnego materiału, a zrezygnowano z farby.

W 1993 roku przeprowadzono ponadto renowację metalowego parkanu w ogrodzeniu cmentarza przykościelnego (od ulicy) — wymieniono elementy zardzewiałe oraz uzupełniono ubytki i oczyszczono metodą piaskowania, zabezpieczono farbą antykorozyjną i pomalowano szarą farbą chlorokauczukową. Zachowano wygięcia i dziury powstałe w trakcie walk frontowych w lipcu i sierpniu 1944 roku. Ze względu na duży stopień zniszczenia rozebrano i zrekonstruowano murowane słupki w bramie głównej.

W tym samym czasie pięć (z siedmiu) obrazów z kapliczek Matki Bożej Bolesnej przekazano do odnowienia artyście plastykowi z Białegostoku — Mitko Grozdewowi. Prace remontowe kontynuowano w 1994 roku. W przeważającej części dotyczyły one elewacji kościoła, jednakże objęto nimi również kaplicę św. Maksymiliana i organy oraz kapliczki wokół kościoła.

Zakres robót elewacyjnych w korpusie był zbliżony do wykonanych w wieży, z tym że tynki zbito jedynie miejscowo, a na pozostałej powierzchni ograniczono się do usunięcia starej farby, wykonania przecierki i uzupełnienia drobnych ubytków. Elewacje kościoła pomalowano mieszanką wapna i pokostu, podobnie jak elewacje wieży.

W 1994 roku organista z Białegostoku Michał Kowalczuk przeprowadził renowację organów.

W kaplicy św. Maksymiliana wymieniono stolarkę okienną. W latach 1994-1995 wyremontowano kapliczki wokół kościoła: uzupełniono ubytki cegieł i spoin, wykonano nowe tynki wewnętrzne i pomalowano mieszanką wapna i pokostu. Farbą chlorokauczukową pomalowano daszki, a olejną — stolarkę okienną i ramy obrazów.

W 1995 roku wykonano dokumentację projektową ołtarza polowego, projekt zagospodarowania cmentarza przykościelnego i projekt stali do prezbiterium. Ten ostatni stanowi I etap szerszego opracowania porządkującego prezbiterium. Poza tym przeprowadzano konserwację dwóch obrazów ze stacji Matki Bożej Bolesnej — „Ukrzyżowanie” i „Zdjęcie z krzyża”. Przed uroczystościami odpustu Matki Bożej Siewnej (8 września) zdołano jeszcze zrealizować zarówno projekt ołtarza polowego jak też projekt zagospodarowania cmentarza przykościelnego.

Artysta malarz z Białegostoku Wiktoria Tołłoczko-Tur przeprowadziła konserwację dwóch obrazów z kapliczek — „Ukrzyżowanie” i „Zdjęcie z krzyża”. Oba były w bardzo złym stanie, z podziurawionym, pofalowanym i zbutwiałym płótnem oraz wykruszoną wraz z gruntem warstwą malarską. Obrazy zdublowano więc na nowe płótno przy zastosowaniu masy woskowo-żywicznej. Powierzchnie obrazów oczyszczono z zanieczyszczeń mieszanką alkoholu z toluenem i terpentyną oraz doczyszczono mechanicznie. Usunięto stare, wykruszące się kity i założono nowe. Następnie punktowano na olejno kity i przetarcia kre-

dowo-klejowe warstwy malarskiej. Całość zabezpieczono werniksem firmy Winsor i Newton. Do ram wstawiono szyby w celu zabezpieczenia przed wpływem niekorzystnych warunków atmosferycznych.

Wiktoria Tołłoczko-Tur przeprowadziła także konserwację zabytkowych drzwi wejściowych fasady, wykonanych z drewna dębowego w konstrukcji klepkowej — każda klepka przytwierdzona obustronnie do ślepego podkładu za pomocą czterech metalowych sworzni. Na całej powierzchni drzwi stwierdzono znaczne ubytki spowodowane zawilgoceniem, większe i drobne ubytki powstałe na wskutek urazów mechanicznych, ponadto szpary powstałe z rozpojeri i pęknięć desek. Powierzchnia drzwi była kilkakrotnie pomalowana farbą olejną. Konserwację rozpoczęto od chemicznego usunięcia przemalowań oraz dokładnego mechanicznego doczyszczenia powierzchni drewna. W miejsca pęknięć i rozpojeri oraz większych ubytków wstawiono drewniane fleki, natomiast drobne ubytki uzupełniono masą drzewną z klejem. Następnie wypunktowano fleki i przebarwienia, a całość pomalowano trzykrotnie sadolinem.

W 1995 roku przeprowadzono renowację tablicy z 1930 roku, odnalezionej przez księdza proboszcza na terenie zabudowań gospodarczych. Tablicę ze stopu z udziałem cynku ufundowano w 10 rocznicę wojny polsko-bolszewickiej dla uczczenia poległych wówczas parafian. W okresie międzywojennym była ona wmurowana w fasadę, w sąsiedztwie głównego portalu. Czas i okoliczności wymontowania tablicy nie są znane. Jej konserwację powierzono Lucynie i Wojciechowi Markiewiczom z Białegostoku, którzy najpierw usunęli za pomocą toluenu starą farbę nitro, a następnie powierzchnię tablicy doczyścili mechanicznie i wyprostowali skrzywienia. Po uzupełnieniu brakujących narożników ujednolicono powierzchnię przez kitowanie. Renowację zakończono pomalowaniem tablicy farbą srebrną na bazie akrylu i wmontowaniem jej w fasadę kościoła. Tablicę odsłonięto i poświęcono w uroczystość Przemienienia Pańskiego w 75 rocznicę bolszewickiej agresji.

W 1995 roku opracowano i zrealizowano projekt ołtarza polowego wykonany przez artystę plastyka Krystynę Zawadzką z Białegostoku.⁷¹ Pomysł zasadza się na konstrukcji stalowej opierającej lekkie przykrycie z przezroczystych płyt PCV z profilem trapezoidalnym, osłaniające taras główny przed kaplicą i tarasy boczne. Nad tarasem głównym, zaprojektowano dach dwuspadowy, a nad bocznymi pulpitemi. W projekcie wykorzystano istniejące schody oblicowane szarym i białym lastrikiem z nową, lekką, ażurową balustradą z płaskownika. Dla podniesienia estetyki ołtarza i „związania” go z „nową na wolnym powietrzu” zaprojektowano, przy schodach od zachodu, zieleń w trzech poziomach.

W dyskusjach przedprojektowych rozważany był pomysł zbudowania ołtarza polowego w innym miejscu — w zachodniej części cmentarza przykościelnego, przed murem cmentarnym.⁷² Podczas wizji lokalnej zdecydowano się od tego pomysłu odstąpić z uwagi na rzeźbę terenu i na istniejącą w planowanym miejscu kapliczkę — IV stację z drogi Matki Bożej Bolesnej. Ostatecznie przyjęto koncepcję „związania” części projektowanej z istniejącą kaplicą z 1937 roku, ale rozważane były różne warianty tego rozwiązania. Jeden z nich zakładał przebudowanie istniejącej kaplicy w taki sposób, aby rozebrać ściany boczne, pozostawiając jedynie filary podtrzymujące jej dach, do boków dostawić tarasy dostępne od wewnątrz kaplicy, zwęzić taras środkowy, a schody dostawić od zachodu na osi. Z tej koncepcji zrezygnowano i zdecydowano nie ingerować w bryłę kaplicy, a przejścia z tarasu środkowego do bocznych wykonać na zewnątrz. Wybór koncepcji wydaje się trafny. Rezultatem jest ołtarz o formie „czystej konstrukcji”, nie przesłaniający ani kościoła ani kaplicy.

Ołtarz polowy według projektu Krystyny Zawadzkiej wykonano pod nadzorem Alfreda Głuszyńskiego z Rudy. W ramach prac porządkujących otoczenie świątyni ułożono wokół niej chodnik z kostki betonowej, tzw. „polbruk”, według projektu opracowanego przez artystów plastyków Jadwigę Załęską z Supraśla i Krystynę Zawadzką,⁷³ jak również uporządkowano zieleń na cmentarzu przykościelnym.

Wobec tego, że kościół w Krypnie jest nie tylko świątynią parafialną, ale także sanktuarium maryjnym, do którego przybywają pielgrzymi, zaistniała potrzeba uporządkowania wnętrza, a zwłaszcza prezbiterium, aby zharmonizować posoborowe zmiany w liturgii z tradycją odpustową obchodzenia ołtarza, jak też z estetyką wystroju wnętrza świątyni.

W ramach porządkowania prezbiterium, Jadwiga Załęska zaprojektowała nowe stalle⁷⁴ harmonizujące z wnętrzem, a w formie nawiązujące do architektury kościoła. Dębowe stalle impregnowane sadolinem wykonał w 1996 roku Ryszard Gaiński z Juchnowca.

Prace remontowo-konserwatorskie w kościele i w jego otoczeniu będą w najbliższych latach kontynuowane, ale już teraz należy podkreślić wielką ofiarności parafian, ich bezpośrednie zaangażowanie we wszystkie przedsięwzięcia. Ich inicjatorem jest ks. proboszcz Stanisław Gniedziejko. Należy wspomnieć, że w latach 1980-1995 wykonano szereg prac nie związanych bezpośrednio z kościołem i cmentarzem przykościelnym: poza wybudowaniem domu parafialnego i rozbudową plebanii, wykonano parking w sąsiedztwie domu parafialnego, odnowiono kapliczkę św. Jana, wyremontowano nagrobek Wiercińskiego.

W najbliższych latach planowane jest uporządkowanie prezbiterium, gruntowny remont plebanii, rozbudowa domu parafialnego i adaptacja na dom pielgrzyma oraz uporządkowanie terenu przed bramą cmentarza przykościelnego.

PRZYPISY

- ¹ Już w XVII wieku do tego obrazu ofiarowano jako wotum srebrną koszulkę i korony oraz berło, a w 1731 roku określany jest jako *łaskami płynący*; ks. S. Hodun, *Sanktuarium maryjne w Krypnie*, Białystok 1983, s. 26-27 za: *Wizyta generalna kościoła knyszyńskiego, 1731*, AP Knyszyn; także: *karta ewidencyjna obrazu Matki Bożej Pocieszenia w kościele parafialnym w Krypnie*, wyk. w 1963 roku, PSOZ Białystok, nr inw. 822.
- ² Ks. K. Cyganek, *Kronika parafialna kościoła knyszyńskiego*, Knyszyn 1944, maszynopis AP Krypno, s. 222.
- ³ Znaczne zasługi dla rozwoju kultu Matki Bożej oddał ks. Antoni Walentynowicz, budowniczy kaplicy i stacji Siedmiu Boleści Matki Bożej.
- ⁴ Legenda usłyszana od mieszkańców Krypna.
- ⁵ Ks. K. Cyganek, op. cit., s. 63 i 191, ks. S. Hodun, op. cit. s. 5.
- ⁶ *Dokumentacja ewidencyjna parku w Knyszynie* PGR, oprac. J. Maroszek, J. Szydłowski, K. Kucharczyk, 1980, maszynopis PSOZ Białystok, nr inw. 2704, s. 4.
- ⁷ J. Maroszek podaje, że kościół w Krypnie zbudowała Konstancja Zamojska, żona Tomasza, przed 1633 rokiem i przeniosła do niego cudowny obraz z kaplicy dworskiej w Knyszynie, J. Maroszek, *Knyszyński dworec królewski, Białostoczczyzna*, Nr 3 (31) 1993, s. 22; A. Walkiewicz, podaje za: *Descriptio Status Ecclesiae Knyszyniensis in Palatinatu Podlachia Diocesis Vilnensis, Ad futuram Visitationem A.C. 1727*, AAB, że w czasie potwierdzenia konsekracji kościoła knyszyńskiego w 1636 roku wzmiankowana jest jego filia w Krypnie p.w. Najświętszej Marii Panny, A. Walkiewicz, *Knyszyn. Kościół parafialny p.w. św. Jana Apostoła i Ewangelisty. Studium historyczno-architektoniczne*, PKZ O. Białystok 1991, maszynopis PSOZ Białystok, nr inw. 4178, s. 17, ks. K. Cyganek, op. cit., s. 221, powołuje się na: *Pierwszy spis kościołów Diecezji Wileńskiej sporządzony na Synod Diecezjalny w 1669 roku*, w którym wzmiankowany jest kościół krypniński.
- ⁸ Ks. K. Cyganek, op. cit., s. 221 za: *Wizyta generalna kościoła knyszyńskiego, 1731*, AP Knyszyn.
- ⁹ Ks. A. Walentynowicz., *Krypno i kościół krypniński*, Wilno 1935, s. 44.

- ¹⁰ *Wizyta generalna kościoła knyszyńskiego, 1731*, AP Knyszyn.
- ¹¹ Ks. K. Cyganek, op. cit., s. 221 wzmianka o zamalowaniu znaków konsekuracyjnych podczas remontu kościoła w końcu XVII wieku.
- ¹² A. Walkiewicz, op. cit., s. 17; ks. K. Cyganek, op. cit., s. 221, jako prawdopodobną datę konsekracji wymienia rok 1674.
- ¹³ Ks. S. Hodun, op. cit., s. 7.
- ¹⁴ Ks. K. Cyganek, op. cit., s. 222, także: Hodun S. ks., op. cit., s. 21, także; A. Walkiewicz, op. cit., s. 18.
- ¹⁵ Ks. K. Cyganek, op. cit., s. 222.
- ¹⁶ *Karta ewidencyjna obrazu Matki Boskiej z Dzieciątkiem, ołtarz główny kościoła par. rz.-kat. w Kryn timer*, oprac. J. Maroszek 1981, PSOZ Białystok, nr inw. 2674.
- ¹⁷ J. Maroszek wymienia Jana Zamojskiego, starostę knyszyńskiego, jako fundatora obrazu do wzniesionej przez niego kaplicy w rezydencji królewskiej, ok. poł. XVII wieku przeniesionego do kaplicy plebańskiej w Kryn timer, por. *Karta ewidencyjna obrazu Matki Boskiej z Dzieciątkiem*, op. cit.
- ¹⁸ Ks. S. Hodun przytacza opinię prof. Mieczysława Skrulika z 1935 roku z jego korespondencji do ks. Antoniego Walentynowicza o podobieństwie ikonograficznym wizerunku MB Kryn timerńskiej do wizerunku Matki Bożej Śnieżnej, ks. S. Hodun, op. cit., s. 36.
- ¹⁹ Ks. K. Cyganek, op. cit., s. 222.
- ²⁰ Ks. Stefan Karliński, proboszcz knyszyński w latach 1685-1704, kanonik warszawski, sekretarz króla Jana III Sobieskiego, a być może także Augusta II, por. ks. K. Cyganek, op. cit., s. 135.
- ²¹ Ks. K. Cyganek, op. cit., s. 65; A. Walkiewicz, op. cit., s. 17.
- ²² *Karta ewidencyjna obrazu Pocieszenia Matki Boskiej*, op. cit., nr inw. 822, także: ks. K. Cyganek, op. cit., s. 224.
- ²³ Ks. Antoni Wacław Betański (1715-1786), proboszcz knyszyński i goniądzki w latach 1766-1776, pochodził z Pragi Czeskiej, był nauczycielem cesarza Józefa II, do Polski przybył w 1765 roku, przez 13 lat był sekretarzem na dworze Branickich w Białymstoku, budował kościół parafialny, drewniany p.w. św. Agnieszki w Goniądzu fundacji Klemensa Branickiego, kanonik, biskup przemyski od 1783 roku, rektor Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, artysta malarz, pochowany w Brzozowie; ks. K. Cyganek, op. cit., s. 139, także: *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 2, Warszawa 1881, s. 682.
- ²⁴ Opis kościoła zawiera *Wizyta generalna kościoła knyszyńskiego z 1829 roku*, AP Knyszyn, ks. K. Cyganek, op. cit., s. 223.
- ²⁵ Tamże.
- ²⁶ A. Walkiewicz, op. cit., s. 20 za: *Inwentarze czyli opisanie Rzymsko-Katolickich Parafialnych kościołów znajdujących się w Archi Dyakonacie Białostockim po Ukazie Rzymsko-Katolickiego Metropolitalnego Konsystorza*, 1820, AAB.
- ²⁷ Ks. K. Cyganek, op. cit., s. 223.
- ²⁸ Ks. K. Cyganek, op. cit., s. 198.
- ²⁹ Ks. Wojciech Jabłoński (1809-1853), proboszcz knyszyński w latach 1838-1853, zmarł w Knyszynie, pochowany w grobowcu Wiercińskich na cmentarzu grzebalnym w Kryn timer. Obecnie nagrobek w trakcie renowacji.
- ³⁰ Walkiewicz A., op. cit., s. 22 za: *Wizyta knyszyńskiego parafialnego rzymsko-katolickiego kościoła z lat 1857-1862*, AAB.
- ³¹ Tamże.
- ³² Tablica nie zachowała się; nie są znane okoliczności jej wymontowania; napis na niej w tłumaczeniu z łaciny: *Na wieczną rzecz pamiątkę w dniu 19 lutego Roku Pańskiego 1861, a także zdradliwie spowodowanej śmierci ś.p. Najjaśniejszego i Najpotężniejszego Imperatora Aleksandra II syna Mikołaja, zmarłego w dniu pierwszego marca Roku Pańskiego 1881 — wdzięczni poddani ten kościół zbudowali* za: ks. S. Hodun, op. cit., s. 11, tenże za: A. Walentynowicz, op. cit., s. 38.
- ³³ Ks. S. Hodun, op. cit., s. 9.
- ³⁴ Z drewna rozbiórkowego pobudowano dom parafialny — organistórkę na przeciw kościoła, w miejscu obecnego domu parafialnego. Organistówka spłonęła w czasie ostatniej wojny.
- ³⁵ Ks. Adam Słomiński, kanonik, proboszcz knyszyński w latach 1853-1897 (44 lata), w Knyszynie pobudował w 1959 roku murowaną dzwonnice; pochowany na cmentarzu w Knyszynie razem z braćmi, także księżmi.
- ³⁶ A. Boniecki., *Herbarz Polski*, cz. I, t. 12, Warszawa 1908, s.209; E. Bończak Kucharczyk, J. Maroszek, *Katalog parków i ogrodów województwa białostockiego*, cz. II, katalog szczegółowy, t. 6, hasło nr 70: *Knyszyn PGR, ogród pałacowy*, Białystok 1988, s. 375, maszynopis PSOZ Białystok, nr inw. 3752.
- ³⁷ W materiałach archiwalnych nie odnaleziono projektu kościoła w Kryn timer. Architekta określono przez analogię, por. *Kościół parafialny p.w. św. Trójcy w Grajewie, karta architektury i budownictwa* oprac. W. Boruch, fot. P. Maliszewski., PSOZ Łomża i *Kościół parafialny p.w. Narodzenia NMP w Kryn timer*, karta architektury i budownictwa oprac. E. Łuszczynska, 1977, PSOZ Białystok, nr inw. 477; także: *Katalog zabytków sztuki, województwo łomżyńskie* pod red. M. Kałamajskiej-Saeed, Kolno,

- Grajewo i okolice, Warszawa 1988, s. 11-12 i fot. 25; także ks. W. Jemielity, *Diecezja łomżyńska. Studium historyczne parafii*, Łomża 1990, s. 53-56.
- ³⁸ Feliks Nowicki (1840-1920) s. Cypriana, budowniczy gubernialny łomżyński i piotrkowski, autor lub współautor następujących projektów: kościół w Goworowie, pow. Ostrów (1881-1888), oddział Banku Państwa w Łomży (1886), przebudowa klasztoru dominikanek w Piotrkowie (1886), kościół w Belchatowie-Grocholicach (1897) przebudowa, współautor wraz z Kornelem Szreterem; gimnazjalna kaplica cerkiewna w zespole klasztornym jezuitów w Piotrkowie (1893-1900), kościół w Kamieńsku, woj. piotrkowskie (1899-1903), kościół w Żelechlinku, woj. piotrkowskie (1899), kościół w Sulejowie (1901-1903), sąd okręgowy w Piotrkowie (1906), dom stowarzyszenia wzajemnej pomocy rzemieślników i handlujących miasta Piotrkowa (1912-1913), kościół w Bęczkowicach, woj. piotrkowskie (1910-1912), kościół w Gonicach (1911), kościół w Rozprzy, woj. piotrkowskie (1914). Ponadto: szpital, koszar i przebudowa gimnazjum w Łomży oraz rzeźnia w Łodzi i kościół w Radzinach, woj. częstochowskie; S. Łoza, *Architekci i budowniczowie w Polsce*, Warszawa 1954, s. 218, także: karty ewidencyjne zabytków architektury i budownictwa: rzymsko-katolickiego kościoła parafialnego p.w. Wszystkich Świętych w Belchatowie-Grocholicach, oprac. K. Stefański, 1990; nowego kolegium w zespole klasztornym jezuitów w Piotrkowie Trybunalskim, oprac. Florek R., 1992; rzymsko-katolickiego kościoła parafialnego p.w. św. Piotra i Pawła w Kamieńsku, oprac. K. Stefański, 1987; rzymsko-katolickiego kościoła parafialnego p.w. św. Bartłomieja w Żelechlinku, oprac. K. Stefański, 1991; rzymsko-katolickiego kościoła parafialnego p.w. św. Floriana w Sulejowie, oprac. K. Stefański, 1987; d. Domu stowarzyszenia wzajemnej pomocy rzemieślników i handlujących miasta Piotrkowa, oprac. E. Szelagowska, 1994, rzymsko-katolickiego kościoła parafialnego p.w. św. Ducha w Bęczkowicach, oprac. K. Stefański, 1986; rzymsko-katolickiego kościoła parafialnego p.w. NMP Wspomożenia Wiernych w Gonicach, oprac. K. Stefański, 1987; rzymsko-katolickiego kościoła parafialnego p.w. Nawiedzenia NMP w Rozprzy, oprac. K. Stefański, 1987.
- ³⁹ K.A. Jabłoński, *O stylistyce w katolickiej architekturze sakralnej na terenie Archidiecezji Białostockiej w latach 1880-1914*, Materiały z konferencji naukowo-technicznej Budownictwo miast i wsi. Budownictwo sakralne 1996, Białystok 10-11 maja 1996, wyd. Politechniki Białostockiej (na prawach rękopisu), s. 58.
- ⁴⁰ K.A. Jabłoński, op. cit., por. Wasilków, kościół parafialny p.w. Przemienienia Pańskiego, karta ewidencyjna zabytków i architektury oprac. J. Maroszek, 1978, PSOZ Białystok nr inw. 722 i Niewodnica Kościelna, kościół parafialny p.w. św. Antoniego Padewskiego, oprac. J. Maroszek 1978, PSOZ Białystok, nr inw. 669.
- ⁴¹ O cechach stylowych ołtarza wnioskuje się na podstawie zachowanego tabernakulum o cechach klasycznych, por. karta ewidencyjna tabernakulum z kaplicy przy prezbiterium w kościele parafialnym rzymsko-katolickim w Krypnie Kościelnym, oprac. J. Maroszek 1981, PSOZ Białystok nr inw. 2682.
- ⁴² Karta ewidencyjna ołtarza głównego — Matki Boskiej Pocieszenia i nawie głównej kościoła parafialnego rzymsko-katolickiego p.w. Narodzenia NMP w Krypnie, oprac. J. Maroszek 1981, PSOZ Białystok, nr inw. 2673; karta ewidencyjna ambony z kościoła parafialnego p.w. Narodzenia NMP w Krypnie, oprac. J. Maroszek 1981, PSOZ Białystok, nr inw. 2680.
- ⁴³ Karta ewidencyjna rzeźby Chrystusa Ukrzyżowanego z ołtarza głównego w kościele parafialnym rzymsko-katolickim p.w. Narodzenia NMP w Krypnie Kościelnym, oprac. J. Maroszek 1981, PSOZ Białystok, nr inw. 2675.
- ⁴⁴ Karta ewidencyjna rzeźby Matki Boskiej z Dzieciątkiem z ambony w kościele parafialnym rzymsko-katolickim p.w. Narodzenia NMP w Krypnie Kościelnym, oprac. J. Maroszek 1981, PSOZ Białystok, nr inw. 2681; rzeźbę określono jako być może późnogotycka ze względu na brak specjalistycznych badań tego zabytku, w obawie, że może to być kopia rzeźby późnogotyckiej.
- ⁴⁵ Ks. K. Cyganek, op. cit., s. 14-15: dzwony po I wojnie światowej sprowadzono do Polski, z tego dwa wróciły do Krypna, trzeci, brakujący wykonano w 1925 roku.
- ⁴⁶ Nazwisko wykonawcy na cokole ołtarzy.
- ⁴⁷ Ks. K. Cyganek, op. cit., s. 174 i 226 (podaje dwie daty erekcji parafii w Krypnie — 1905 i 1906 rok); ks. S. Hodun, op. cit., s. 13.
- ⁴⁸ *Teczka organów z kościoła parafialnego p.w. Narodzenia NMP w Krypnie*, oprac. M. Dorawa, 1974, PSOZ Białystok — mylnie podaje jako budowniczego Zygmunta Pietrzaka z Włocławka, por. Tenże, *Zabytkowe organy województwa białostockiego — ich wartość i ochrona*, Biuletyn konserwatorski województwa białostockiego, PSOZ w Białymstoku, 1995, s. 42.
- ⁴⁹ *Teczka organów z kościoła parafialnego p.w. Narodzenia NMP w Krypnie*, op. cit.
- ⁵⁰ Ks. K. Hodun, op. cit., s. 14.
- ⁵¹ Tamże.
- ⁵² Ks. K. Hodun, op. cit., s. 24.
- ⁵³ Karta ewidencyjna obrazu Matki Bożej Pocieszenia w kościele parafialnym w Krypnie, wyk. 1963, PSOZ w Białymstoku, nr inw. 822; także: karta ewidencyjna obrazu Matki Boskiej z Dzieciątkiem, ołtarz główny kościoła parafialnego rzymsko-katolickiego w Krypnie, oprac. J. Maroszek 1981, PSOZ Białystok, nr inw. 2674.

- ⁵⁴ Ks. K. Hodun, op. cit., s. 29-30.
- ⁵⁵ Ks. Antoni Walentynowicz, proboszcz krypniański w latach 1934-1944, poeta, autor trzech książek o krypniańskim sanktuarium, zginął pod Długąłąką trafiony odłamkiem pocisku artyleryjskiego 5 sierpnia 1944 roku. Pochowany na cmentarzu w Krypnie.
- ⁵⁶ Pierwotna granica cmentarza przykościelnego od strony zachodniej przebiegała prawdopodobnie wzdłuż linii łączącej drugą i szóstą stację Siedmiu Bolesci Matki Bożej, a kostnica ustawiona była w jego północno-zachodnim narożniku.
- ⁵⁷ Ks. K. Hodun, op. cit., s. 15.
- ⁵⁸ Ks. K. Cyganek, op. cit., s. 154, także: J. Maroszek, op. cit., s. 11, il. 15, także: A. Walkiewicz, op. cit., s. 20
- ⁵⁹ Kostnica być może pochodzi z czasów budowy kościoła tj. z lat 1881-1885, a w latach 30-tych XX wieku została przebudowana względnie wyremontowana. Na takie datowanie wskazuje jej usytuowanie; w/w datę podaje także E. Łuszczzyńska w karcie ewidencyjnej obiektu: E. Łuszczzyńska, *Dawna kostnica przy kościele parafialnym w Krypnie Kościelnym. Karta ewidencyjna zabytków architektury i budownictwa*, oprac. 1977, PSOZ Białystok, nr inw. 478.
- ⁶⁰ K. Tiunin, *Dokumentacja z prac konserwatorskich przy obrazie Matki Boskiej z kościoła parafialnego w Krypnie Kościelnym*, oprac. 1961, AP Krypno, b. sygn.
- ⁶¹ Ks. K. Cyganek, op. cit., s. 222; ks. W. Jemielity, op. cit., s. 55-56; także: *Kościół parafialny p.w. św. Trójcy w Grajewie, karta architektury i budownictwa*, oprac. W. Boruch, fot. P. Maliszewski, PSOZ Łomża, także; *Katalog zabytków sztuki, województwo łomżyńskie*, op. cit., s. 11-12, fot. 25, Z wypowiedzi mieszkańców Krypna wynika, że wieża po odbudowie jest o 5 m niższa.
- ⁶² Informacje uzyskane od Sabiny Wasilewicz, żony artysty i Beaty Wasilewicz-Szewko — córki.
- ⁶³ Ks. Jan Trochim (1909-1984), misjonarz diecezjalny, znany kaznodzieja, prałat honorowy Jego Świątobliwości Ojca Świętego, dziekan knyszyński, długoletni proboszcz krypniański (28 lat), prześladowany w czasach stalinowskich i późniejszych, więziony. Pochowany na cmentarzu w Krypnie.
- ⁶⁴ Ks. K. Hodun, op. cit., s. 16.
- ⁶⁵ Ks. K. Hodun, op. cit., s. 16-17.
- ⁶⁶ K. Tiunin, op. cit.
- ⁶⁷ Ks. K. Hodun, op. cit., s. 17.
- ⁶⁸ Tamże;
- ⁶⁹ Informacje o konserwacji obrazów w latach 70-tych uzyskano od W. Tołłoczko-Tur, która przeprowadziła konserwację dwóch obrazów z kapliczek w 1995 roku.
- ⁷⁰ *Karta ewidencyjna obrazu Matki Boskiej z Dzieciątkiem, ołtarz główny kościoła parafialnego rzymskokatolickiego w Krypnie*, oprac. J. Maroszek 1981, PSOZ Białystok, nr inw. 2674.
- ⁷¹ K. Zawadzka, *Projekt zadaszenia nad ołtarzem polowym przy kościele parafialnym p.w. Narodzenia NMP w Krypnie*, Białystok 1995, AP Krypno.
- ⁷² Notatka służbowa ze spotkania w dniu 20 kwietnia 1994 roku w Białymstoku w sprawie koncepcji budowy ołtarza polowego przy kościele parafialnym w Krypnie Kościelnym, AP Krypno i PSOZ Białystok.
- ⁷³ J. Załęska, K. Zawadzka, *Projekt zagospodarowania terenu wokół kościoła parafialnego p.w. Narodzenia NMP w Krypnie*, Białystok 1995, AP Krypno.
- ⁷⁴ J. Załęska, *Projekt stalli do prezbiterium kościoła parafialnego p.w. Narodzenia NMP w Krypnie*, Białystok 1995, AP Krypno.

